

SECTION: PEDAGOGY

Барановська Олена, Косянчук Сергій,
Трубачева Світлана, Черноус Оксана
НАПН України
(Київ, Україна)

ДИДАКТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

В статье освещены основные дидактические характеристики современных педагогических технологий и их специфические особенности, обусловленные процессом реализации профильного обучения. Проанализирован предмет педагогической технологии, требования к ее проектированию. Указаны основные методологические требования, к которым можно отнести: концептуальность, системность, эффективность, воспроизводимость. Акцентировано внимание на необходимости учитывать степень консервативности основных компонентов педагогических технологий в процессе их совершенствования и вариаций.

Ключевые слова: педагогические технологии; профильное обучение; дидактические особенности.

Abstract. *The article is devoted to coverage of major didactic characteristics of modern educational technologies and their specific characteristics of vocational training. The subject of educational technology, the requirements for its design are analyzed. Projecting of the educational technology involves the analysis of its structure, which includes: a) conceptual framework; b) the content of the training: learning objectives – General and specific, the content of teaching material; c) procedural part of the process: the organization of educational process, methods and forms of educational activity of pupils, methods and forms of work of teachers, activities of teachers in managing the process of learning, diagnosis of the educational process. The article highlights the main methodological requirements, which include: conceptual, consistency, efficiency and repeatability and clarifies the importance of considering the degree of conservatism of the basic components of pedagogical technologies in the process of improvement and variations. Usually the learning process is constructed so that constructed some pagination technology that combines, integrates a number of elements of different nanotechnology based on a priority of the original author's ideas. In conditions of profile training as one of the priorities is ensuring the professional orientation of pupils. A significant role in ensuring their effectiveness plays a given didactic characteristics of the educational direction, which is a priority in a profile. Also relevant is the question of research of possibilities of use of audiovisual multimedia training in the structure of different technologies of vocational training.*

Key words: pedagogical technology; vocational training; didactic features.

Постановка проблеми. Державна політика України у сфері освіти визначається соціально-економічними, політичними, культурними та іншими чинниками, що, безумовно, детермінує процеси модернізації педагогічних технологій, алгоритм розвитку яких закладено в основному освітньому документі – Законі України «Про освіту» [6]: від знань – до компетентностей через опанування інваріантної і варіативної складових освітнього змісту.

Упродовж останніх років наукові співробітники відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України, здійснюючи моніторинг проблем, що стосуються змісту шкільної освіти і процесу реалізації його, виявили: приблизно 43 % опитаних педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти (йдеться про заклади освіти, на базі яких апробуються й упроваджуються дидактичні напрацювання відділу) вважають: освітній інструментарій не відповідає досягненням сучасної науки. До освітнього інструментарію віднесено й педагогічні технології реалізації профільного навчання.

Саме тому предметом сучасних педагогічних технологій має ставати конкретна практика орієнтована освітня взаємодія педагогічних працівників і здобувачів освіти. Така суб'єкт-суб'єктна освітня взаємодія спрямовується, передусім, на опанування здобувачами освіти знань за різноманітними галузями людської діяльності. Словом, «еволюція суспільних пріоритетів, остаточний вибір цивілізаційного вектора розвитку країни, усвідомлення нацією своєї європейської ідентичності, глобалізаційні, зовнішні та внутрішні виклики актуалізували запит на зміну освітньої політики» [3, с. 86]. Тож сучасні педагогічні технології мають вибудовуватись на основі чіткого структурування, систематизації, програмування, за алгоритмізацією, стандартизації способів і прийомів навчання, виховання і розвитку компетентної особистості тощо. У результаті досягається стійкий позитивний результат у засвоєнні здобувачами профільної освіти знань, у розвитку навичок і вмінь. Водночас відбувається формування соціально ціннісних форм і моделей поведінки. Застосування педагогічних технологій, удосконалення їх, модернізація або розроблення нових передбачає необхідність ознайомлення з особливостями їх структури, зі специфікою функцій та з усталеними характеристиками. Значну роль в умовах профільного навчання також відіграє врахування специфіки завдань та змісту освіти профільних навчальних предметів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку нової української школи актуальним є впровадження таких педагогічних технологій, які забезпечували б формування ключових компетентностей, орієнтували б здобувачів освіти на майбутню професію, сприяли б ефективній підготовці учнів до входження в соціум з його тотальною цифровізацією на фоні зниження комунікативної культури [1; 2; 5; 8; 10; 12–15; 17; 23; 24]. Різноманітні проблеми освітнього прогнозування, модернізації змісту, розвитку педагогічних технологій і застосування їх у закладах загальної середньої освіти знаходять своє відображення у наукових розвідках О. Барановської, Н. Бібік, С. Бондар, М. Бурди, Г. Васківської, Н. Головки, М. Головка, К. Гораш, Т. Засекої, І. Єрмакова, В. Кизенка, О. Корсакової, С. Косянчука, Н. Костроміна, В. Кременя, О. Ляшенка, Вал. Паламарчук, О. Пехоти, О. Савченко, О. Топузова, С. Трубачевої, Д. Чернілевського, О. Черноус та ін.

Зокрема, науковці відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України порушують проблеми навчання у контексті фундаменталізації, інтеграції та технологізації змісту освіти профільного рівня (Барановська О., Васьківська Г., Кизенко В., Косянчук С., Трубочева С., Черноус О.). У колективній монографії «Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі в умовах профільного навчання» зазначається, що профільне навчання спрямоване на формування цілісності особистості за розвитку життєвої, світоглядної, наукової, культурної і професійної компетентностей учнів [16].

Останніми роками технологічний підхід в освіті набув значного розвитку. Проблемам, пов'язаним з цим підходом, присвячено роботи М. Бершадського, В. Беспалька, В. Гузеєва, І. Дичківської, М. Кларина, Г. Селевка, А. Умана, А. Хуторського та ін.

В українській дидактиці упродовж другої половини ХХ ст. тривали дослідження різних видів педагогічних технологій, зокрема, накопичувались теоретичні і практичні напрацювання за такими напрямками:

- міжпредметна інтеграція та міжпредметні зв'язки;
- розвивальне навчання;
- ігрові технології;
- технології інтерактивного навчання;
- технологія проектного навчання;
- технологія життєвого проекту та життєвого проектування;
- технологія особистісно орієнтованого уроку;
- технологія розвитку критичного мислення;
- технологія формування та розвитку творчої особистості та багато інших.

Удосконалювалась дефініційна база («технологія», «педагогічна технологія», «технології інтерактивного навчання» та ін.).

За розвитку інформаційного суспільства та за зміни ролі і значення цифрової інформації в життєдіяльності кожної людини наприкінці ХХ ст. зазнала концептуального розвитку теорія інноваційного навчання, що позначилось на функціонуванні закладів загальної середньої освіти і на зміні пріоритетів освітніх закладів нового типу, у яких активно експериментуються та впроваджуються нові педагогічні технології. За принципу інтеграції змісту навчальні технології дають змогу гуманізувати освітню систему [11], сприяють формуванню цілісного світогляду здобувача освіти, адже «метапредметний рівень навчальної діяльності визначають навчальні метапредмети (курси, теми) – освітні структури, зміст яких групується навколо системи фундаментальних освітніх об'єктів, що є ключовими сутностями, які відображають єдність світу» [4, с. 43].

Аналіз зарубіжного досвіду уможлиблює виокремлення таких загальних рис організації навчання на профільному рівні загальної середньої освіти [2]:

- загальна середня освіта в усіх розвинених країнах є профільною чи диференційованою у певний спосіб;
- профільне навчання охоплює три (рідше – два) останніх роки навчання в закладі освіти;
- частка учнів, які продовжують навчання у профільній школі, неухильно зростає в усіх країнах і складає не менше 70 %;

– кількість напрямів диференціації, які можна вважати аналогами профілів, є приблизно однаковою й невеликою;

– організація профільної підготовки розрізняється за співвідношенням між інваріантним та варіативним складниками навчального плану та можливістю формувати власну освітню траєкторію: від досить жорстко фіксованого переліку обов'язкових навчальних курсів до можливості набору з багатьох курсів, пропонованих за весь період навчання;

– кількість обов'язкових навчальних предметів (курсів) на профільному рівні в порівнянні з основною школою істотно менше, активно береться курс на інтеграцію навчальних предметів, технологізацію їх.

Обов'язковими є природничі науки, іноземні мови, математика, рідна мова, фізична культура. Старша профільна школа зарубіжжя виокремлюється здебільшого як самостійний вид освітньої установи.

Загалом, як для закладів освіти України, так і закладів освіти інших країн, суб'єкт-суб'єктна освітня взаємодія спрямовується на соціалізацію та самовизначення особистості здобувача освіти, тож і має розвиватися за освітньо-цільовими, гносеологічними, аналітично-синтетичними, компетентнісними, аксіологічними, акмеологічними, оцінно-рефлексійними та іншими компонентами [9]. До чинників, які дають змогу вдосконалювати процес реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання з огляду на соціалізацію та самовизначення особистості здобувача освіти віднесено:

– когнітивно-соціальні конструкти як інтелектуальні утворення особистості;

– психологічну активізацію процесів подолання стереотипів у мисленні;

– ціннісні установки і смисли соціона як одиниці соціуму;

– якість освітнього потенціалу змісту профільного навчання;

– детермінантний потенціал вербальних і невербальних засобів у процесі реалізації педагогічних технологій;

– готовність педагогічних працівників пізнавати здобувача освіти як феномен;

– психо-ергономічність процесу реалізації педагогічних технологій.

Отже, **статтю присвячено** основним дидактичним характеристикам педагогічних технологій та специфічним особливостям їх, що зумовлюються процесом реалізації профільним навчанням.

Виклад основного змісту дослідження. У контексті формування нової української школи наукового переосмислення потребують основні дидактичні поняття: освітній процес; соціально значущі системні проблеми; умови соціального середовища; основи соціальної адаптації; життєві компетентності; емоційно-ціннісне ставлення до довкілля; практичний досвід педагогічного працівника; моніторинг педагогічної діяльності; нові освітні, педагогічні та дидактичні технології тощо. Якщо характеризувати сучасні педагогічні технології, то, передусім, слід наголосити на тому, що вони можуть бути представлені за трьома аспектами:

1) *науковим*: педагогічні технології – частина педагогічної науки, що вивчає й розробляє цілі, зміст і методи навчання та проектує педагогічні процеси;

2) *процесуально-описовим*: опис (алгоритм) процесу, сукупність цілей,

змісту, методів і засобів для досягнення запланованих результатів;

3) *процесуально-дієвим*: здійснення технологічного (педагогічного) процесу, функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних педагогічних засобів.

Проектування педагогічної технології передбачає аналіз її структури, до якої входять:

а) концептуальна основа;

б) змістова частина навчання: цілі навчання – загальні і конкретні; зміст навчального матеріалу;

в) процесуальна частина – технологічний процес: організація освітнього процесу; методи і форми навчальної діяльності учнів; методи і форми роботи педагогічного працівника; діяльність учителя з управління процесом засвоєння матеріалу учнями; діагностика освітнього процесу.

Будь-яка педагогічна технологія має задовольняти деякі основні методологічні вимоги. До них можна віднести:

– концептуальність (кожній педагогічній технології має бути властива опора на певну наукову концепцію, що включає філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей);

– системність (педагогічна технологія повинна мати всі ознаки системи: логіку процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність);

– керованість, яка припускає можливість діагностичного цілевизначення, планування, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобів і методів задля корекції освітніх результатів;

– ефективність (сучасні педагогічні технології існують у конкурентних умовах і мають бути ефективними за результатами і оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту навчання);

– відтворюваність за можливого застосування (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших однотипних освітніх установах, іншими суб'єктами.

З елементів сучасних педагогічних технологій, позначених digital-маркером, педагогічний працівник має вибудовувати щось на зразок аксіологічного рангоуту. У такий спосіб має продукуватись сучасний інтелектуально-ціннісний потенціал особистості. Однак, і в Україні, і, наприклад, у Польщі сучасні педагогічні технології переважно слугують для унаочнення інформації, що її учням передає вчитель [21, с. 5].

У процесі вдосконалення і варіацій педагогічних технологій компоненти їх проявляють різний ступінь консервативності, що доцільно враховувати в процесі проектування: найчастіше варіюються процесуальні аспекти навчання, а зміст змінюється лише за структурою, дозуванням, логікою. Водночас зміст освіти як сутнісна частина педагогічної технології багато в чому визначає і процесуальну частину її, хоча кардинальні зміни методів зумовлюють глибокі зміни у цілях, змісті та формах.

Монодидактичні технології застосовуються дуже рідко. Зазвичай освітній процес будується так, що конструюється деяка полідидактична технологія, яка об'єднує, інтегрує низку елементів різних монотехнологій на основі якої-небудь пріоритетної оригінальної авторської ідеї. Так, наприклад, педагогічні технології з природничим спрямуванням можуть класифікуватися

за тематикою, наприклад: екологічно орієнтовані; здоров'язбережувальні; такі, що сприяють підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання; проектно-дослідницькі технології і т. ін.

Комбінована педагогічна технологія може володіти якостями, що перевершують якості увібраних нею окремих технологій. Зазвичай комбіновану технологію називають за тією монотехнологією, яка характеризує основну модернізацію і більшою мірою сприяє досягненню освітніх цілей. Серед безлічі освітніх технологій у сучасній освітній практиці – на рівні експериментальної апробації або масового впровадження – найбільшою популярністю користуються, як свідчать проведені дослідження, не більше 10–15 технологій: технології диференційованого, проблемного, ігрового, діалоغو-дискусійного евристичного навчання; блокова, модульна і рейтингова системи навчання; технологія поетапного формування розумових дій, метод проектів, в останні роки і технології комп'ютерного навчання. Їх відносять до різних типів освітніх технологій (технології розвивального навчання, особистісно орієнтовані технології та ін.). Багато з цих технологій можна віднести до типу технологій, побудованих на інтегративній основі, оскільки для реалізації їх потрібне злиття, поєднання кількох технологічних підходів і навіть технологій, які мають статус «самостійних технологічних систем» [2; 3; 4; 7; 9; 10; 12; 14–17; 24].

Технологічність як така вже стала характеристикою людської діяльності, зазначає S. Szczygielska. Технологічність в освіті – це умова переходу до якісного нового рівня ефективності, оптимальності й науковості освіти; це – стиль сучасного науково-практичного мислення. Технологія – теж діяльність, що відбиває об'єктивні права предметної сфери, забезпечуючи максимальну відповідність результатів певним цілям за заданих умов [22, с. 209].

Технологізація процесу досягнення учнями обов'язкових результатів навчання, розвиток якостей особистості в умовах профільного навчання, формування ключових компетентностей, визначених на рівні освітнього стандарту, уможлиблює, серед іншого, системне застосування компетентнісного підходу до навчання. Водночас, це усуває суперечності між рівнями розвитку особистості як результату взаємопов'язаної діяльності вчителя та здобувачів освіти [7, с. 170].

Інтеграція педагогічних технологій стає важливим ресурсом, за якого уможлиблюється осучаснення освітнього процесу. «В епоху комп'ютерних наук, комп'ютерів, Інтернету, доступу до повної інформації школа перестає бути основним джерелом знань, а вчитель – енциклопедією. Основне завдання освіти – підготувати кожну людину до творчої участі в ІТ-цивілізації, а також до її вдосконалювання й розвитку. За переходу до інформаційної цивілізації шукають нові форми освіти <...> увага приділяється: життю і потребам людини в умовах, що змінюються; інформаційній цивілізації; суб'єктивності й незалежності, розумінню світу й гуманістичних цінностей його розвитку; здатності вчитися й переборювати проблеми [18, с. 231]. «Сучасне навчання має бути спрямоване на стимулювання, активізацію та розвиток пізнавальної діяльності учнів в освітньому процесі <...> ознайомлення із соціально бажаною системою цінностей» [19].

В умовах профільного навчання одним з пріоритетних завдань є забезпечення професійної орієнтації здобувачів освіти. Реалізації цього

завдання значною мірою сприяє впровадження професійно орієнтованих технологій в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Значну роль у забезпеченні їх ефективності відіграє врахування дидактичних особливостей освітнього спрямування, яке є пріоритетним у певному профілі. «Освіта в сучасній школі має бути сучасною та ефективною, що розуміється як освіта для розвитку. Це можливо завдяки грамотному плануванню педагогічної діяльності вчителів, які повинні прагнути до правильної реалізації дидактичного й освітнього процесу [18, с. 232].

Так, природниче спрямування освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти на профільному рівні передбачає:

- опанування здобувачами освіти наукового стилю мислення і методів пізнання природи, формування в них наукового світогляду, уявлень про сучасну природничо-наукову картину світу;

- формування екологічної культури учнів старшої школи, уміння гармонійно взаємодіяти з природою і безпечно жити у високотехнологічному суспільстві;

- розвиток ціннісних орієнтацій, усвідомлення ролі і значення наукового знання в суспільному розвитку;

- засвоєння здобувачами освіти змісту навчального матеріалу на рівні теоретичних узагальнень (гіпотез, моделей, концепцій, законів, теорій тощо), що дають змогу зрозуміти і пояснити перебіг різних явищ природи, наукові основи сучасного виробництва, техніки і технологій.

Розглядаючи проблему організації профільного навчання за гуманітарним спрямуванням, зазначимо, що пріоритетним тут є впровадження педагогічної технології інтегрованого навчання, яка може розглядатися як комплексний засіб підвищення якості та ефективності процесу навчання на засадах інтеграції, що дасть можливість якнайбільше враховувати інтереси, схильності і здібності учнів, поглиблювати їхні знання, зменшити навантаження, уникнути зайвої інформації у змісті непрофільних предметів, формувати наукову картину світу, створювати можливості для орієнтації освіти старшокласників відповідно до їх професійних інтересів і намірів щодо продовження освіти. На часі – впровадження інтегрованих курсів в профільній школі. Певні особливості матимуть також форми і методи навчання, які використовуватимуться в профільній школі. Існуюча суперечність між рівнем вимог до абітурієнтів закладів вищої освіти, наприклад, гуманітарного (філологічного) профілю та реальним рівнем підготовленості випускників закладів загальної середньої освіти до вступу у відповідні заклади вищої освіти вимагає впровадження низки педагогічних технологій за гуманітарним та соціальним спрямуваннями на профільному рівні. Саме тому необхідно розробляти дидактичні моделі реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання за природничим, гуманітарним, соціальним та іншими спрямуваннями [1; 2]. А ефективність реалізації цих моделей уже залежить від конкретного педагогічного працівника конкретного закладу загальної середньої освіти, адже тільки «дидактична і педагогічна мудрість передбачає зміни, формування, інтерпретацію та відфільтровування всього з опертям на педагогічних досвід» [20, с. 3].

Значну роль у підвищенні якості освітнього середовища в умовах

профільного навчання відіграють мультимедійні технології. Під мультимедіа розуміють таке дидактичне полісередовище, за якого освітня інформація для здобувачів освіти подається в естетично оформленому інтерактивному вигляді з інтеграцією звукової і візуальної модульності. Це позитивно впливає на ефективність перебігу перцептивно-мнемічних процесів і сприяє формуванню та розвиткові компетентностей особистості здобувача освіти.

Основною дидактичною одиницею мультимедіа-візуалізації освітньої інформації є візуально-звуковий образ, або – мультимедіа-ілюстрація. У цьому контексті основне завдання створення візуально-звукового образу полягає у наданні допомоги здобувачеві освіти під час сприйняття і процесу створення у власній свідомості наочного психічного образу чи то явища, чи то процесу, що вивчаються. Такий підхід, своєю чергою, полегшує організацію самостійної роботи здобувачів освіти під час освітньої діяльності. Наявність мультимедійного забезпечення також дає змогу компенсувати недостатність лабораторної бази закладу загальної середньої освіти. Таке мультимедійне забезпечення уможливорює моделювання процесів і явищ природи, проведення віртуальних дослідів і спостережень [15; 17]. Словом, комбінування педагогічних технологій і технологій інформаційно-комунікаційного ґатунку є важливим для професійного самовизначення особистості в умовах реалізації профільного навчання. Зрозуміло, що цей процес узалежнюється від професійності педагогічного працівника, досвіду, креативності, а також від його акме-пріоритетів. Тому вчитель на кожному конкретному уроці повинен дбати про оптимальний набір найефективніших елементів комп'ютерних технологій для розв'язання конкретних завдань кожного уроку.

Доцільним є в подальшому досліджувати можливості використання аудіовізуальних мультимедійних засобів навчання в структурі різноманітних технологій реалізації профільної освіти.

Висновки. Оскільки соціально-економічні, політичні, культурні та інші чинники детермінують процеси модернізації педагогічних технологій, що застосовуються за реалізації профільного навчання, актуальним для дидактики постає завдання з удосконалення інструментарію активізації суб'єкт-суб'єктної освітньої взаємодії.

Сучасні педагогічні технології характеризуються за трьома аспектами: науковим; процесуально-описовим; процесуально-дієвим, потребуючи чіткого структурування, систематизації, програмування, алгоритмізації, стандартизації способів і прийомів навчання, виховання і розвитку компетентної особистості здобувача освіти, адже це ефективніше формуватиме соціально ціннісні форми і моделі поведінки у сферах майбутньої професійної діяльності.

В умовах профільного навчання одним з пріоритетних завдань є забезпечення професійної орієнтації здобувачів освіти. Реалізації цього завдання значною мірою сприяє впровадження професійно орієнтованих технологій в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Значну роль у забезпеченні їх ефективності відіграє врахування дидактичних особливостей освітнього спрямування, яке є пріоритетним у певному профілі. Так, педагогічні технології з природничим спрямуванням можуть класифікуватися за тематикою, бути, наприклад, екологічно орієнтованими, мати

здоров'язбережувальну основу, готувати до зовнішнього незалежного оцінювання з природничим спрямуванням тощо. Певні особливості мають і педагогічні технології із гуманітарним та соціальним спрямуваннями. Саме завдяки їм уможлиблюється усунення суперечностей між рівнем вимог до абітурієнтів закладів вищої освіти гуманітарного (філологічного) профілю та реальним рівнем підготовленості випускників закладів загальної середньої освіти до вступу у відповідні заклади вищої освіти. Відтак, необхідно розробляти дидактичні моделі реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання за природничим, гуманітарним, соціальним та іншими спрямуваннями. Це забезпечуватиме формування ключових компетентностей, орієнтуватиме здобувачів освіти на майбутню професію, сприятиме ефективній підготовці їх до входження в соціум з його тотальною цифровізацією.

Серед методологічних вимог до проектування монодидактичних і комбінованих педагогічних технологій виокремлено як важливі детермінанти: концептуальність; системність; процесуальність; керованість; ефективність; відтворюваність; врахування консервативності певних елементів й корелятивність їх зі структурою, дозуванням і логікою освітнього змісту.

Інтеграцію педагогічних технологій і технологій інформаційно-комунікаційних (мультимедійних зокрема) вважаємо важливим освітнім ресурсом, адже інтегроване навчання є комплексним засобом підвищення якості та ефективності освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барановська О. В. Форми навчання в профільній школі. Біологія і хімія в школі. 2007. № 4. С. 38–41.
2. Барановська О. Теоретичні передумови проектування педагогічних технологій в умовах профільного навчання за філологічним спрямуванням. Педагогічна освіта: теорія і практика / гол. ред. Лабунець В. М. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 24 (1-2018). Ч. 2. С. 276–280.
3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Українська мова у фокусі перспектив реформування старшої школи. Молодь і ринок. 2018. № 4(159). С. 86–92. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.131492>.
4. Васьківська Г. О. Метапредметний підхід до формування системи знань про людину як один із принципів сучасного підручникотворення. Проблеми сучасного підручника. Київ: Педагогічна думка, 2012. Вип. 12. С. 42–50.
5. Васьківська Г. О., Косянчук С. В. Риторичні уміння учнів старшої школи у контексті ціннісно-сміислової сфери. Українська мова і література в школі. 2011. № 8. С. 14–19.
6. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради. 2017. № 38–39.
7. Кизенко В. Проблеми модернізації змісту варіативного освітнього компонента в умовах профільного навчання і розвиток дидактичних технологій його реалізації. Нова українська школа: теорія і практика інтегрованого підходу: матеріали міжнародної наук. конф. (м. Тернопіль, 17-18 трав. 2018 р.). Тернопіль: Вектор, 2018. С. 169–171.

8. Кизенко В., Савченко М. Особливості реалізації інноваційної моделі розвитку культурно-мовних і морально-громадянських цінностей учнів. Директор школи, ліцею, гімназії. 2014. № 5–6. С. 56–60.
9. Косянчук С. В. Соціалізація та самовизначення особистості: апгрейдері процесу реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень: матеріали II міжнародної наук.-практ. конф. (21 берез. 2018 р., м. Переяслав-Хмельницький) / [відп. ред. О. В. Дробот]. Київ: Талком, 2018. С. 138–141.
10. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. Київ: Знання України, 2005. Т. 1. 420 с.
11. Сікорський П. І. Основні завдання і принципи профільного навчання у загальноосвітній школі. Профільне навчання: теорія і практика. Київ, 2006. С. 47–52.
12. Трубачева С. Е. Дослідницькі технології як засіб реалізації метапредметного підходу в навчанні. Біологія і хімія в рідній школі. 2015. № 3. С. 34–38.
13. Трубачева С. Е., Трубачев С. І. Формування навчальних компетентностей в умовах професійно зорієнтованого освітнього середовища навчального закладу. Педагогіка: традиції та інновації: матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 17–18 лютого 2017 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч II. С. 105–108.
14. Трубачева С., Барановська О. Компетентнісно орієнтовані педагогічні технології в структурі шкільного підручника. Проблеми сучасного підручника: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Мінськ, 18–19 трав. 2018 р.). Київ: Педагогічна думка, 2018. С. 81–85.
15. Трубачева С., Черноус О. Мультимедійна візуалізація у реалізації метапредметних технологій профільного навчання. Дидактика: теорія і практика / за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 64–70.
16. Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі: теорія і практика: кол. монографія / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, С. Е. Трубачева, С. П. Бондар, Л. А. Липова, О. В. Барановська, С. В. Косянчук, Н. В. Захарчук]; за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської. Київ: Пед. думка, 2015. 288 с.
17. Черноус О. В. Дидактичні особливості мультимедійної складової у педагогічній технології з розвитку критичного мислення старшокласників. Педагогічна освіта: теорія і практика. Кам'янець-Подільський, 2018. № 24 (1-2018). С. 282–287.
18. Basak W. Nauczanie zintegrowane w opiniach nauczycieli [w Internecie]. Pedagogika Rodziny. 2013. №3/1. S. 231–246, pobrano: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pedagogika_Rodziny/Pedagogika_Rodziny-r2013-t3-n1/Pedagogika_Rodziny-r2013-t3-n1-s231-246/Pedagogika_Rodziny-r2013-t3-n1-s231-246.pdf
19. Cackowska M. Integralny system nauczania początkowego, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce. – 1992, s. 7. Cytowane z (s. 234): Basak W. Nauczanie zintegrowane w opiniach nauczycieli [w Internecie]. Pedagogika

- Rodziny. 2013. №3/1. S. 231–246, pobrano: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pedagogika_Rodziny/Pedagogika_Rodziny-r2013-t3-n1/Pedagogika_Rodziny-r2013-t3-n1-s231-246/Pedagogika_Rodziny-r2013-t3-n1-s231-246.pdf
20. Hansen M. S. Angelsaksisk didaktik. Liv i Skolen. VIA Højskolen for Videreuddannelse og Kompetenceudvikling. 2017. Nr. 1, Årg. 19. S. 1–5, <https://www.via.dk/-/media/VIA/dk/om-via/presse/dokumenter/publikationer/liv-i-skolen/liv-i-skolen-1-2017-uddrag.pdf>
21. Kempka, Marcin. W poszukiwaniu śladu. Polska szkola w dobie cyfryzacji [w Internecie]. Diagnoza 2017, pobrano: <http://www.nck.pl/upload/attachments/319726/RAPORT%20CYFRYZCJA%20SZK%C3%93%C5%81%202017.pdf>
22. Szczygielska, Swietłana. Nowoczesne technologie w procesie edukacji [w Internecie]. Edukacja – Technika – Informatyka, nr 3/17/2016, pobrano: http://www.powiatostrzeszowski.pl/asp/pliki/dok/publikacja_na_strone_p._izabeli_nowakowskiej.pdf (DOI: <https://doi.org/10.15584/eti.2016.3.32>).
23. Vaskivska H. Didactic aspects of upper secondary and university education fundamentalization. Science and Education. 2016. Issue 5. P. 46–50. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-5-9>.
24. Vaskivska H. O., Kosianchuk S. V., Skyba H. M. Didactic possibilities of information and communication technologies in the process of development of educational environment in upper secondary school. Information Technologies and Learning Tools. 2017. Vol 60. №4. P. 17–27.